

הזדמנויות וחסמים להשגת משאבים כלכליים תחת מדיניות ציבורית עכשווית:

בחינת המקרה של קהילת יוצאי אתיופיה בישראל

אסיה לויפרמן קוגן

תקציר

מחקר זה עוסק בחסמים ובהזדמנויות, העומדים בפני בני העדה האתיופית, החיים בעוני בישראל, בבואם להשיג משאבים כלכליים, באמצעות ארבעה נתיבים עיקריים: (א) תעסוקה; (ב) תמיכת הממשלה; (ג) תמיכת המגזר השלישי; (ד) רשתות חברתיות. העדה האתיופית נמנית עם האוכלוסיות העניות והמודרות ביותר בישראל. בני העדה חווים הדרה וקיפוח חברתי, הנובעים מאפליה אתנית, בשל צבע עורם ותרבותם השונה. חוויית העוני מציבה בפניהם חסמים רבים, המשפיעים על כלל התחומים בחייהם, בין היתר: חינוך, רווחה, בריאות, דיור ותעסוקה.

המחקר בחן שלוש שאלות מחקר עיקריות: (1) מהם החסמים וההזדמנויות העומדים בפני בני העדה האתיופית להשגת משאבים כלכליים?; (2) מה משמעותה של המדיניות הציבורית העכשווית עבור יכולתם של בני העדה האתיופית להשיג משאבים כלכליים?; (3) מהו מקומם של היבטים הקשורים להון האנושי (השכלה, מיומנויות וכישורים מקצועיים) בהקשר ליכולתם של בני העדה האתיופית להיחלץ מהעוני?

המחקר הנוכחי מתבסס על תיאורית ההון האנושי. תיאוריה זו מהווה מסגרת פרשנית להבנת החסמים וההזדמנויות הדרושים להשגת משאבים כלכליים על ידי בני העדה האתיופית, מתוך חוויות החיים היומיומיות שלהם. התיאוריה בוחנת את הקשרים שבין היבטים שונים (חינוך, הכשרה מקצועית וניסיון תעסוקתי) לבין הפוטנציאל של הפרט להשגת משאבים כלכליים. שיטת המחקר הינה איכותנית. כלי המחקר הינו ראיון עומק מובנה-למחצה, המתמקד בחקר התופעה דרך התעמקות בחיי המרואיינים ובדרכי התמודדותם עם מצבם. המחקר כולל 24 מרואיינים, העונים על ארבעת הקריטריונים הבאים: (1) היגרו לישראל עד גיל 10 מאתיופיה, ו/או נולדו בישראל להורים שנולדו באתיופיה ועלו לישראל; (2) מעל גיל 18; (3) חווים מצוקה כלכלית; (4) דוברי עברית.

בהתאם לשאלות המחקר, נבחנו ארבעת הנתיבים להשגת משאבים כלכליים. ניתוח הנתונים העלה, כי משפחה והחיים בפנימייה מהווים שני היבטים משמעותיים המאפיינים את ילדותם ואת נעוריהם של דור 1.5, ואף היבטים חשובים במיוחד בעיצוב החוויה והאפשרויות הפתוחות בפני בני דור זה, בהמשך חייהם. כמו כן, במחקר עלו החסמים וההזדמנויות העומדים בפני בני העדה האתיופית, בבואם להשיג משאבים כלכליים, באמצעות הנתיבים שתוארו בפתח התקציר. (1) השגת משאבים כלכליים באמצעות שוק התעסוקה – ביטויי אפליה וגזענות באים לידי ביטוי באופן סמוי וגלוי. הפן הסמוי קשה לאפיון ולכן קיים

קושי בלהתמודד עימו ברמה המשפטית והבינאישית. תחושת האפליה והגזענות באה לידי ביטוי החל משלב הקבלה לעבודה ועד סיומו, ומהווה עבור המרואינים חסם משמעותי בהשגת משאבים כלכליים באמצעות שוק התעסוקה; (2) השגת משאבים כלכליים באמצעות מוסדות המדינה – קיימים שלושה סוגים עיקריים של תמיכות הניתנות לבני העדה האתיופית על ידי מוסדות ממשלתיים: הסוג הראשון הוא מענים אוניברסליים; הסוג השני, מענים סלקטיביים הניתנים כתלות במבחן זכאות לאוכלוסייה החיה בעוני; הסוג השלישי והאחרון הוא מענים דיפרנציאליים המיועדים רק לבני העדה האתיופית. מטרתן של תמיכות אלו הוא לספק משאבים כלכליים ולשפר את מצבם של בני העדה האתיופית, אולם התהליך הבירוקרטי, הקריטריונים העמומים וחוסר תיאום בין המשרדים מהווים חסם למימוש זכויותיהם. (3) השגת משאבים כלכליים באמצעות רשתות חברתיות – עבור בני העדה האתיופית, הקשרים בתוך המשפחה הגרעינית והמורחבת מהווים מקור תמיכה משמעותי. מרבית המשפחות מאופיינות במחסור בהון כלכלי, ועל כן, העזרה שהם מציעים לבני משפחתם מאופיינת בסיוע הדדי. דגש נוסף ניתן לקשרים שנוצרו בין בני העדה האתיופית ל"ישראלים הוותיקים". הקשרים שנצרו מרחיבים את קשת הזדמנויות התעסוקתיות, ומסייע בהגדלת המשאב החומרי. במחקר נמצא, שהמרואינים רואים ברשתות חברתיות חזקות גורם מהווה השפעה בהגדלת המשאבים החומריים וביציאה ממעגל העוני. (4) השגת משאבים כלכליים באמצעות המגזר השלישי – במחקר עלה, שבני העדה האתיופית קיבלו מענה מארגונים המסייעים לאוכלוסיות החיות בעוני, ומארגונים התומכים בהשתלבותם של בני העדה האתיופית בחברה הישראלית. המרואינים תופסים את העמותות כזמניות, לא יציבות כלכלית ולא רואים בהן תחליף לסיוע הממשלתי.

בנוסף לחסמים אלו, ניתוח אינדוקטיבי של ממצאי המחקר העלה, כי בני העדה האתיופית חווים קיפאון בתהליכי מוביליות (ניידות, ניעות) חברתית. נמצאו לכך ארבע סיבות עיקריות: (1) בידול חברתי; (2) שיח ניאוו-ליברלי; (3) אפליה בשוק העבודה; (4) תרבות מוצא ומעבר בין תרבותי. ממצאים אלו מלמדים על התפקיד של המדיניות הציבורית בשילובם של בני העדה האתיופית בחברה הישראלית, ומדגישים את הפער הקיים בין השקעת המדינה בפיתוח ובהעצמת ההון האנושי בקרב בני העדה האתיופית לבין היכולת שלהם בפועל לבצע תהליכי מוביליות חברתית.

למחקר הנוכחי מספר תרומות משמעותיות. ראשית, מבחינה תיאורטית, תרומת המחקר לתיאוריית ההון האנושי היא קודם כל בהבנת הגורמים המשפיעים על יכולתם של בני העדה האתיופית להשתמש במיומנויות ובידע שרכשו, כאמצעי המסייע בהיחלצות ממעגל העוני. שנית, בפיתוח מודל המסביר את הסיבות לקיפאון בתהליכי מוביליות חברתית של בני העדה האתיופית, תוך התייחסות להיבט של תיאורית ההון האנושי. מבחינה מקצועית, על מנת לייצר תהליכי ניעות חברתית בקרב בני העדה האתיופית, יש צורך בהשקעת משאבים בטיפוח מערכת החינוך הציבורית והבלתי פורמאלית באזורי הפריפריה הסוציו גיאוגרפית, השקעה תקציבית בפיתוח מענים המוכוונים לצרכיהם של בני העדה האתיופית, תוך שינוי

הקריטריונים כך שמצבם הכלכלי ייבחן בתוך קונטקסט משפחתי והעמקת השותפות הבין משרדית למיגור האפליה במקומות עבודה. באשר לנושא הגזענות, יש חשיבות רבה להעלות למודעות את הנושא בקרב העובדים בארגונים. שנית, על מנת לצמצם את מימדי התופעה, יש צורך "לפרק" את הסטריאוטיפים הקיימים על בני העדה, באמצעות הטמעת המושג "כשירות תרבותית" בארגונים. שיח פתוח על גזענות סמויה, יקנה למנהלים כלים להתמודד איתה, במצבים בהם הם נפגשים עם עובד מקרב העדה האתיופית, והם רואים בו נציג של כלל העדה ולא כפרט בעל אישיות ומאפיינים ייחודים.